

БОГОСЛОВЉЕ

ОРГАН ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ
ФАКУЛТЕТА

ГОДИНА XII

СВЕЗАК 2

Д-р Душан Глумац, професор

ЈОСИЈА, ЦАР ЈУДИН, И АСИРЦИ

(наставак)¹

МАНАСИЈА И АМОН

Син и наследник Језекијин, Манасија, (691—638 Kittel) завео је политику сасвим противну оној својега оца². Видео је и уверио се да сви бунтовнички покрети против асирскога колоса не могу успети. Асирија је била на врхунцу своје моћи. Вавилонија разорена и њезин главни бог Мардук одвучен у Асирију, за знак, „да је Вавилонија престала да постоји као самостална држава“³. Санхериб, који је то дело извео, био је поставио својега сина Асархадона за управитеља Вавилоније, и он је резидирао у Борсипи, недалеко од разореног Вавилона.

После убиства Санхерибовог Асархадон (681—669) је умео да се снађе у ситуацији, како смо видели, и учврстио се на престолу. Чим је смирио те трзавице око промене на престолу⁴, почиње своју завојевачку политику. Његов отац, није више био ништа предузимао против Египта. Није се осећао дораслим Тирхаки, који је управо од разорења Вавилона, 689, седео на етиопско-египатском престолу. А Тирхака је то искористио да склопи многе савезе у Палестини. Некада асирофилски Сидон био се побунио, са још неким градовима. Асархадону пође за руком да их савлада и окрутно поступи с њима. Тиме је био постигао оно што је хтео: 22 западна владара, 12 са копна и 10 кипарских, брже боље послаше своје дарове као данак у Ниневију, на челу им Тир, па Библос, Арвад, Аздод, филистејски градови Аскалон, Екрон, Газа, и

¹ Види Богословље 1936 св. 4.

² Sellin, Geschichte 278.

³ Lehmann-Haupt, Israel 124.

⁴ Т.зв. слоњена призма. Gressmann, Texte 354.

Јеврејима сродни Амон, Едом, Моав, и Јуда под Манасијом (асир. *Minasê*)¹.

Са осигураном залеђином могао се Асархадон кренути против Египта (675), испочетка, изгледа, несретно, али после неколико година (671) Мемфис је био освојен, Египат покорен, а Тирхака се морао повући у Етиопију. Шта више, судећи по титулатури коју си даје Асархадон називајући се царем горњег и доњег Египта и Етиопије, изгледа да је Тирхака признао његову врховну власт².

И савезник Тирхакин — Ба'ал из Тира који је у исто време био почео са акцијом против Асираца, мора на крају да преговара и плаћа данак — и ако Асирци ни сада не могоше заузети Тир. Асархадон, наиме, спомиње поход на Тир, али о освајању његовом нема нигде ни спомена. А ипак је Асархадон при своме повратку из Египта, у зимовнику у северној Сирији, у Самал Сенцирли-у, дао поставити своју огромну статуу, која га преставаља како води на конопцу Тарку-а из Етиопије (Kuš, Meluhha) и Ба'ала из Тира. Коноп је везан за прстен који је провучен кроз њихова уста.³ Тирхака и Ба'ал Тирски никада нису, заправо, дошли у руке Асархадону, али на тај начин је хтео да покаже да су они признали његову врховну власт (Lehmann—Haupt, *Israel*, 127).

¹ „Ја покорих царева Хати земље и морске обале: Ба'ала, цара Тира, Манасију цара Јуде (Me-na-si-e, Mi-in-si-e, mat Jaudi), Каушгабри цара Едома, Мусури-а цара Моава, Силбел-а цара Газе, Митивти-а цара Аскалона (Iskaluna), Икаусу-а цара Екрона (Amqaruna), Милкиашара, цара Библоса, Матанба'ала цара Арвада, Абиба'ала, цара Симсимуруна, Пудуил-а цара Амона (Bitanappa), Ахимилки-а цара Асдода, царева са морске обале, Екиштура-а цара Идалиона, Пилâгура-а цара Хитроса (Kitrusi), Касу-а цара Силуа, Игуандар-а цара Пафоса (Pappa), Ересу-а цара Силуа, Дамаса, цара Кури, Адмезу, цара Тамесу, Дамуси, цара Картихадаста, Унасагусу, цара Сидира, Бусусу, цара Нурѐну, десет царева Иатнана (Кипар), усред мора, свега 22 цара, земље Хати, с морске обале и са средине мора, све ја покорих“. -- Сломљена призма 5. Колумна ред 12 (62), Winckler, *Textbuch*, 51. Gressmann *Texte*, 357; Lehmann—Haupt, *Israel*, 126.

² Lehmann—Haupt, *Israel*, 127.

³ Споменик је сада у Берлинском музеју; Kittel, *Geschichte*, 392, Anm. 1. Sellin, *Geschichte*, 279, Lehmann—Haupt, *Israel* 127. Обичај да се побеђеном провуче карика кроз нос или уста (брџица), и да му се веже „узда“ о уста спомиње и Исаија (37, 29. исп. II. Дневн. 33, 11, Ис. 30, 28. Језекиљ 19, 8. 9.). Breasted—Ranke, *Geschichte Aegyptens* 1936, 293.

Но Тирхака, ипак, није био до краја онемогућен, и ако је Асархадон понова успоставио власт малих египатских владара. После одласка Асархадоновог Тирхака понова осваја терен у Египту тако да је Асархадон морао понова да крене у Египат¹. На томе походу и умре 669. Једино у поступку

¹ „На моме десетом походу [даде ми Ашур (Ašur) снаге и одредих да моје трупе на пут против Магана и Мелухе] крену и [окренух] лице своје против [. . . .] што се устима земље Куси (Етиопије) и Мусур (Египта) [зове]. Ја кренух многобројне трупе Ашурове, који у [. . . .]. У нисану, првом месецу, пођох из мојега града Ашура (Ašur), Тигрис (и) Евфрат код високог водостања [пређох] силне брегове као бизон препувах.

За време мојега похода против Ба'ала, цара Тира, који се беше ослонио на Таркуа (Taṛqū), цара Кушкога (Kūsi), својега пријатеља, ја-рам Ашура мојега Господа одбацио, дрско беше одговорио, опкопе направих против њега, и хлеб и воду, њихове животне потребе, отсекох им. Из Мусура подигох логор и управих пут против Мелухе (Етиопије). 30 миља земље од Арци-а (Афек?), која припада територији земље Самен[а]; (Samena=Samerina=Samaria? Gressmann, 358) до Rapihi (Raphia), на граници потока Musur-а („nahal Misrajim“ поток египатски) где нема никакве реке црпке (?) бунарску воду дадох својим четатама да пију, црпљењем.

Према заповести Ашура мојега Господа, моја је мисао била управљена на то [. . . .] Камиле свих царева Арабије [узех] 20 миља земље, пут од 15 дана, пређох са 4 миље земље по камењу производу [земље] ишао сам 4 миље пута, пут од 2 дана [показаше се?] змије са две главе. [Ко их је сусретао] умираше. Ја их згазих и прођох. 4 миље земље пут [од дана показаше се. . . .] које су са крилима.

4 миље земље, пут од 2 дана [. . . .] 15 миља, пут од 8 дана [прођох]. . . . Мардук, велики Господ, притече ми у помоћ [. . . .] ја понова оживих своје трупе [20 дана] [. . . .] подручја земље [. . . . учиних] одмор. Од града Ма (гдали; Winckler!) у подручју [. . . .] пут од 40 миља земље пређох [. . . .] оне земље као камен [. . . .] као врх од копља [. . . .] крв и жуч“. —

(Winckler, Textbuch 52; Keilinschriften und das Alte Testament 3 Aufl. 89. Gressmann, Texte 358).

Вавилонска хроника.

34. Двадесетога Тебета (10 месец) уби Синахериба цара асирскога његов син: у устанку. [23] године владаше Синахериба над Асиријом. Од 20. Тебета до 2. Адара влада устанак у Асирији. [2]8 Адара седе Ашуга-хидина (Асархадон) његов син, на престо у Асирији. Колумн. IV. 3. Четврте године освојен је Сидон и његов плен одвучен 5. Пете године 2. Ташрита (7 месец) заузеше Асирци град Ваззи. У Ташриту отсечена је глава цара Сидонскога и однесена у Асирију. 9. Шесте године кренуше Асирци на Египат. 16. Седме године 5 Адара, Асирци у Египат. 23. Десете године кренуше Асирци на Египат (разорен). 3. 16. и

према Вавилону, показивао је Асархадон друкчију политику. Настоји, наиме, да јој поврати њезину, макар привидну, самосталност. То се могло учинити само тако, да су се обновиле све светиње, и да се кип главнога бога Вавилоније Бел-Мардука однесе натраг из Асирије у Вавилон. Царство над Вавилонијом могло се добити само „хватањем руку Бел-Мардука“¹. За владара Вавилоније био је предодредио својега сина Шамаш—Шумукина, за којег је хтео, изгледа, да одатле влада целом државом, али услед незадовољства у Асирији, поставља својега другог сина Асурбанипала за престолонаследника Асирије (Lehmann-Haupt, о. с. 125).

После смрти Асархадонове, разуме се, да је морало доћи до борбе међу браћом, јер је Асирац хтео да има врховну власт.

Шамаш Шумукин је био, додуше, однео Мардуков кип у Вавилонију, што је значило обнављање вавилонскога царства, али је Асурбанипал знао то да удеси тако, да је изгледало да се то врши по његовом наређењу и да брат прима из његових руку царство (Lehmann-Haupt, о. с. 134).

За време смрти Асархадонове Тирхака је имао доста времена да се осили, протера асирске намеснике из Египта и допре до Делте, али потучен од Асираца, повуче се у горњи Египат и утабори се у Тиви (Теби). Асурбанипал, ва то, скупи нову војску, у коју су морали послати своје трупе и 22 његова вазала, међу њима сигурно и Манасија из Јуде. У међувремену Тирхака је успео да наговори тројицу најважнијих египатских владара-вазала асирских, да му се придруже. Међу њима беше и Нехо, владар Саиса и Мемфиса из 26 т. зв. саидске династије (истовремене са 25. египатском династијом). Но завера би откривена и Нехо је још са једним

18 Di'ūza (4 месец: Тамуз) учињен је (свега) трипута покољ у Египту. 22. освојен је Мемфис. Његова престоница. Његов се цар спасао. Његов син и брат бише ухваћени. Његов плен одвучен. Његови становници опљачкани, имање му као плен одвучено. Дванаесте године крену цар Асирски на Египат. Путем се разболе и умре 10. Arahsamma (8 месец) 12 година владаше Ašurhiddina над Асиријом. Његова обадва сина, и то Šamaššumukin у Вавилону, и Ašurbānāpāl у Асирији, седоше на престо“... (Gressmann, Texte 360 и 361; Fr. Delitzsch, Die babylonische Chronik, 1906. Winckler, Textbuch 58. Kittel, о. с. 392 Anm. Sellin. о. с. 279.

¹ Lehmann-Haupt, Israel 125.

владаром, окован и послан у Ниниву. Тирхака се повуче у Етиопију, где умре 664 г., док је Нехо помилован и враћен у Египат. Тирхаку је наследио синовац му Танутамон (асир. Tadmame), који је опет навалио на Египат, али га Асирци потиснуше у Етиопију.

После смрти Неха 663 год, његов син Псаметих, у прво време влада као асирски вазал, али после успе да постане самосталним владарем Египта¹.

Брат Асурбанипалов Шамаш Шумукин није у Вавилону мировао него је успео да изазове немире против Асираца у целој предњој Азији у којима учествују Вавилонци, Халдејци (јужни Арамејци), Еламци, цареви западних земаља и Етопија.

„Што се Египат не спомиње, не треба да зачуђује, требало је да се избегне признање стварне самосталности Египта и да се одржи уверење да су снаге Етиопије, а не Египта, стајале у противничким редовима. Но пошто Асурбанипал већ пре спомиње у својим анализима Псаметиха као самосталнога савезника Тигеса, непријатеља Асирскога, ствар је била јасна за свакога, ко је знао да чита међу редовима“ (Lehmann Haupt, Israel 135). Рат је завршен на штету Шамаш Шумукина (648 спалио се са својом палатом у Вавилону), а Асурбанипал крволочно је казнио све оне који су пристали уз брата му².

Велика је вероватноћа да је међу њима био и Манасија. Томе у прилог говори нам једна белешка у II. Дневника 33, 10 — 13. „И Господ говораше Манасији и народу ње-

¹ Winckler, Keilinschriftliche Bibliothek, II. 161, 239; Lehmann-Haupt, Israel, 128—129; Kittel, Geschichte, 392—393 Anm. 1.; 402, Anm. 2.; Breasted-Ranke Geschichte Aegyptens II (1936), 293—294; A. Alt. Israel und Aegypten 88; Sellin. Geschichte, 279.

² „Остатак народâ, који су остали на животу, код Šedu и Lamassu, где је убијен Санхериб мој деда, тада, њему за мртвачку жртву, те људе погубих на томе месту... на своје повратку освојих Ušu што лежи на обали мора. Становнике Ušu-а, који нису били покорни своје намеснику, јер не дадоше данак, што су га требали давати сваке године, побих. Међу непокорним људима одржах казнени суд. Њихове богове, њихове људе одведох у Асирију као заробљенике Становнике Ака, што су били непокорни, потукох, обесих њихове лешине на колце около града. Остатак им одведох у Асирију“. (Десетеространа Rassam призма. 70, IX, 115. Winckler, Textbuch 54, Jirku, о. с. 182, Gressmann 359).

гову, али не хтедоше слушати. За то доведе Господ на њих војсковође цара Асирскога, и ухвативши Манасију кукама (удипама), свезаше га двема мједеним оковима и одведоше га у Вавилон. И кад му беше тешка невоља, обрати се молитвама Господу Богу својему и понизи се веома пред Богом отаца својих. И молећи му се умоли се те услиши молитву његову и поврати га у Јерусалим на царство његово. Тада спозна Манасија да је Господ („Јахве“) Бог“.

Иако већина теолога држи ту белешку легендарном (Wellhausen Prolegomena zur Geschichte Israels 215 Guthe o. c. 236.), Lehmann—Haupt (o. c. 135) даје јој пуну историјску вредност. „Да је Манасију, ако је суделовао у устанку западних земаља Асурбанипал одвео у заробљеништво, сасвим је разумљиво. Али отпуштање ствара тешкоће. Па ипак се разјашњава сасвим лако... Египат, ново ојачана држава, није могао мирно пустити да се Јуда присаједињује (Асирији), чак ако и није суделовао при устанку. Псаметих I. сигурно је протествовао и претио оружаним иступом. А томе се Асурбанипал није смео изложити, управо пред заплетима са Еламом. Тако је био Асурбанипал отпустио Манасију и можда још неке палестинске кнезове, који су са њим делили исту судбину“ (Lehmann—Haupt, o. c. 135—136). Ропство Манасијино, изгледа, потпуно стварним.

Са нашег становишта, да се сви политички догађаји и настојања, безуметно морају, у првом реду, изражавати на религиозном терену, морамо очекивати и у поступцима Манасијинима потврду за то. А Библија нам то сјајно и потврђује: „Дванаест година беше Манасији кад поче царовати и царова педесет и пет година у Јерусалиму. Матери му беше име Ефсива. И чињаше што је зло пред Господом, по гадостима народа, које Господ беше одагнао испред синова Израилевих. Он поврати и сазида „висине“ („bamot“) које разори Језекија отац његов, и подиже жртвенике Ба'алу (Валу) и начини Ашеру као што начини Ахав, цар Израилев, и клањаше се свој војсци (сили) небеској и служаше им. И сазида жртвенике у дому Господњем за којег је Господ рекао: у Јерусалиму ћу поставити име своје. Сазида жртвенике свој војсци небеској у обадва предворја дома Господњег. И даде да му син пролази кроз ватру, и врачаше и гаташе (пехаром) и учини призиваче духова и зналце (тајанствених ствари)

и веома много учини зла пред Господом, да га гњеви. И подиже идол Ашерин, којегачини, у дому за који беше Господ рекао Давиду и Соломону сину његову: у овом дому и у Јерусалиму, који изабрах између свих племена Израилевих, поставићу име своје до века.... (II. Цар. 21,1—7. II. Дневн. 33, 1—9). Манасија је, дакле, храм јерусалиски претворио у пантеон разних богова, безуетно, у првом реду, асирских. То сведочи и позивање на Ахава, и достављање Ашериног кипа т. ј. акадске Иштаре (Астарте)¹, као и клањање „свој војсци небеској“, у првом реду сунцу—Шамашу (Софон. 1,5), чија је св. кола и коње поставио уз храм (II. Цар. 22, 11—12). Јер асирска религија беше, управо, астрална². На тај начин хтео је да јавно манифестује своју велику вазалску верност Асирцима и да стекне поверење њихово. Управо због тога тај религиозни синкретизам спроводио је и силом, чак и крваво: „А и невину крв проли Манасија веома многу, тако да испуни Јерусалим од краја до краја, сем греха својега којим наведе Јуду на грех да чини што је зло пред Господом“ (II. Цар. 21, 16). Свака опозиција против његових поступака, како видимо, кажњавана је смрћу. Та опозиција, безуетно је долазила од пророка — ревнитеља Јахвеових³, и оних који су хтели чисту израиљску националну религију, дакле и националну самосталност.

Тим својим поступцима није Манасија „хтео да задобије пристанак својега народа за многе религиозне новине, које су пратиле његову политику, враћањем локалних култова у земљи, које је Језекија био потиснуо“, како хоће Sellin (*Geschichte*, 279), јер о расположењу народа слабо се питало, него је тиме „хтео да докаже своју оданост великом цару“ (*Kittel, Geschichte* 397).

Посматрана у оквиру општих политичких прилика онога времена, Манасијина политика била је једино могућа, потпуно оправдана и разумна. Асирски колос је био силан као никада. Таком разумном политиком, са националног становишта, осигурао си је мирну педесетпетогодишњу владавину

¹ Тако и *Kittel, Geschichte*, 393—94.

² Исп. *Lehmann-Haupt, Israel*, 126.; *Sellin, Geschichte*, 278—280; *Guthe, Geschichte*, 234—236., *Kittel Geschichte*, 396—397.

³ Отуда и предање да је и прор. Исаија, у то време, претестерен (*Jevamot IV. Gemara; Guthe, o. c. 236; Kittel, o. c. 397*) Исп. Јерем. 2,30.

и благостање својих поданика. Са религиозног становишта, разуме се, да му се ти поступци не могу похвалити, због чега и у књизи о Царевима — Дневника, преставља се као један од најгорих владара (II. Цар. 21, 2. 9. 11.—17. II. Дневн. 33. 2. 9.).

Пред крај своје владе, Манасија, можда, мења своје држање према Асирцима. Асирска велевласт потресала се братским ратом, а самим тим понова се рађале тежње многих вазала за самосталношћу. Манасија, као што смо видели, пристаде уз Шамаш Шумукина одн. Тирхаку. Самим тим, та покушај буне морао се манифестовати, са нашег становишта, у првом реду избацавањем свих асирских богова из храма јерусалимскога и завођењем чистог националног култа. То нам, заиста, и потврђује књига Дневника: „И изнесе из дома Господњег богове туђе, и идол и све жртвенике које беше сазидао на гори дома Господњег у Јерусалиму и баци иза града. Па оправи жртвеник Господњи и принесе на њему жртве мирне и захвалне, и заповеди Јудеји да служи Господу (Јахвеу) Богу Израиљеву“ (II. Дневн. 33, 15—16). Књига Дневника има сачуване вести и о његовим ратним спремањима: „А после тога озида зид иза града Дивидова, са запада Гихону (поток), од самога потока па до рибљих врата, и око Офела, и изведе га врло високо: и постави војводе по свим тврдим градовима Јудиним“ (II. Дн. 33, 14.). О свему томе нема ни спомена у књизи о Царевима, али то су безуметно историске чињенице¹. Манасија их је извео и после својега повратка из Вавилона.

То све доказује по речима Lehmann-Haupt (о. с. 136), да је Манасија, пре својега ропства, у зависности од Асираца, служио асирским боговима, а морао потиснути култ земаљског (националног) бога Јахвеа, а после својега повратка из заробљеништва, да се религиозно и политички кретао слободније, Јерусалим да је утврдио, право своје посаде по јудејским градовима да је опет преузео и храм јерусалимски, као и остала свештена места, опет одредио само за службу Јахвеу. А разлог? Очекивани или стваран напад Египта, по-такао је Асурбанипала да си створи у Манасији место вазала савезника: ограничење суверенитета Јудиног са стране Аси-

¹ Lehmann-Haupt, Israel 135—137. Sellin, о. с. 281.

рије или је сасвим или делимично уклоњено, и Манасија се вратио у Јерусалим моћнији него што је отишао из њега.

Манасија је владао, после тога, само још неколико година, умро је око 638, а наследио га његов син Амон. Он је у свему наставио асирофилску политику својега оца: „чинио је што је зло пред Господом, као што је чинио и Манасија, отац му. Свима идолима, које начини Манасија отац његов, приношаше Амон многе жртве и служаше им. Али се не понизи пред Господом, као што се понизи Манасија отац његов; него исти Амон још више грешаше“... (II, Цар. 21,20. II Дневн. 33. 22—23.).

Но међу водећим круговима опет је била превладала националистичка, противасирска струја. Тежња за потпуном самосталношћу, услед слабења асирске велесиле, мора да је потпуно загосподарила. Због тога долази неодобравање Амоне асирофилске политике. Ствара се завера у којој је убијен Амон: „А слуге његове (министри, дворјаници) побунише се на њ и убише га у кући његовој“ (II. Цар 21, 23. II. Дневн. 33,24). Али сам народ није био пристао уз бунтовнике, нити одобрио њихов поступак. Убиство помазаника Господњег је за народ светогрђе и он остаје веран династији Давидовој. „Тада поби народ земаљски све који се бијаху побунили на цара Амона; и народ земаљски зацари Јосију сина његова на његово место“. (II. Цар. 21, 24.).

Ј О С И Ј А

Долазак Јосијин на престо, тешко да је променио, у прво време, политику и држање према Асирцима, јер је био дете од 8 година (II цар 22, 1). Сама Библија не говори нам ништа о раздобљу његове владе до осамнаесте године царовања му. Тек у осамнаестој години његове владе, т.ј. када му је било двадесет и шест година старости, почиње његова акција, по самом приповедању Библије. Та акција и рад његов тумачен је на разне начине. Неки виде у њему чисто религионо-богослужбену страну т.ј. да се њиме извршила „реформа култа“, „централизација култа“, чишћење култа и ограничавање целог јеврејског богослу-

жења на Јерусалим и његов храм¹, док му други дају и незнатну политичку позадину².

Разноликост тих гледишта и тумачења долази због приповедања саме Библије, по којем, изгледа, да је сав рад Јосијин био посвећен само чисто религиозним делима и старању за чистоту култа. О Јосији нам Библија говори ово:

И (IV.) О царевима 22,1—23, 34.

ГЛАВА 21, 1—20

1. Осам година беше Јосији када постаде царем³, и царова тридесет и једну годину у Јерусалиму. Матери му беше име Једида, кћи Адајева, из Боската. 2. Он чињаше што је право пред Јахвеом, и хођаше свим путем Давида оца својега и не отступаше ни на десно ни на лево.

3. А осамнаесте године царовања Јосијина посла цар Сафана, сина Асалијина, сина Мешуламова, канцелара („sofer“) у дом Јахвеов, говорећи: 4. Узађи ка Хилкији великом свештенику⁴, нека извади све новце донесене у дом Јахвеов,

¹ De Wette, Dissertatio critico exegetica 1805, 13. Wellhausen, Prolegomena zur Geschichte Israels, 9. Staerk Das Deuteronomium, 1894, 96 и већина осталих коментатора.

² M. Kegel, Die Kultusreformation des Josia 1919, 47. Oestreicher, Das Deuteronomische Grundgesetz 1923, 9.

³ Како је Јоаким, старији син Јосијин имао 25 година када је ступио на престо (II. Ц. 23, 30), изгледа, да је Јосија морао бити ожењен већ од 14 година и имао сина. Многи научници не могу то веровати, па мисле, да је погрешка у тексту и предлажу, да се место: „осам година беше Јосији“ чита: „осамнаест“ (Stade-Schwally: The Books of Kings 291). Oestreicher (о. с. 12) напротив мисли, да је погрешка у годинама Јоакимовим, јер је пре Јоакима владао Јоахаз, који је имао само 23 године (23, 31 след.), па узима, да је Јоаким млађи, а не старији. Ти приговори нису баш од велике важности, јер Талмуд допушта женидбу и од 13 година и једног дана, дакле не би било ништа необично, да је Јосија већ од 14 година имао сина. А и онда је могао млађи брат ступити пред старијим, јер си је сам народ бирао владара (II. Ц. 23, 30).

⁴ Реч „haggadōl“ (велики св. свештеник), већина немачких научника означава као каснији додатак. Пре вавилонскога ропства да није постојало звање великог свештеника, него да је та служба настала тек иза ропства или најраније за пророка Језекиља (Steuernagel: Einleitung i. d. A. T. 1912, стр. 368, Kittel: Die Bücher der Könige стр. 300). Као доказ, да је тај израз заиста доцнији уметак, наводи се чињеница, да се Хилкија у 22, 10-12-14, 23, 24 означава само као hakothen“ (Benzinger: Die Bücher der Könige стр. 190). — Но против те тврдње јасно говори положај једнога Илија (I. Сам. 1, 9, 13, 25-26, 2, 11, 27, 3, 13). Ахимелеха (I. Сам.

што су их од народа сакупили вратари („чувари прага“). 5¹. И нека их да посленицима који надгледају дом Јахвеов, па нека дају радницима што су у дому Јахвеову, да се оправи што је трошно на дому. 6. Дрводељама, градитељима и зидарима, и да се купи дрво и тесани камен, да се оправи дом. 7. али да им се не траже рачуни од новаца, који им се даду у руке, јер они верно раде.

8. Тада рече Хилкија велики свештеник Сафану канцелару: „нашао сам законик „sefer togá“ у дому Јахвеовом“. И Хилкија даде књигу Сафану, и он је прочита.

9. А Сафан канцелар отиде к цару, и јави цару овако: „истресосе слуге твоје новце, што се нађоше у дому, и предадоше их посленицима, који надгледају дом Јахвеов“. 10. И још каза Сафан канцелар цару: „неку књигу ми даде Хилкија свештеник“. И прочита је Сафан цару.

11. А кад цар чу речи законика, раздре хаљине своје². 12. И заповеди цар Хилкији свештенику и Ахикаму сину Са-

21, 1 сл. 22, 9). Садока и Авијатара (I. Сам. 23, 9. II. Сам. 8, 17. 15, 24. I. Цар 1, 7. 8. 26¹), а особито Јојаде (II. Цар. 11, 4. сл.) као и самога Хилкије (II. Цар. 22, 4.). Сви се они уздижу изнад осталих свештеника: имају нека виша права и почести. А и „на челу ексуланата из Вавилоније враћа се велики свештеник Исус, и чудновато би заоста било, да је звање великог свештеника настало у Вавилону, земљи туђега култа, без икаквих традиција пре тога, а где се нису ни жртве приносиле. Невероватно је зато, да су прерогативе једнога јединога свештеника тек онде развијене“. (Baudissin: Geschichte des alttestamentlichen Priestertums, стр. 128.). — Чињеница, да се Хилкија на неколико места назива само „hakkohen“ никако не сведочи, да је „haggadol“ доцнији додатак, него управо противно. Да је каснији интерпелатор уметнуо „haggadol“ свакако би то конзеквентно учинио гдегод долази реч „hakkohen“, а не би само на два-три места. Обичај је често, да се изоставља у даљњем писању потпуна титула лица, када му се на почетку назначи, као што је то и у нашем извештају учињено са Сафановом титулом „hassofer“, јер се у 22, 8. 9. 14. изоставља.

¹ Овај стих (а + б) означају обично као дублете, Benzinger (о. с. 190) хоће, да је 5 а оригинално, док Poupko (Das Deuteronomium 1910 стр. 3) и Stade-Schwally (о. с. 291) тврде, да је 5 б оригинално. Тај стих да је проширен према II. Цар. 12, 10. след. Но ради сродности са 12, 10 нема разлога да се тај стих брише из текста, као што се не може ни сумњати у оригиналност његових делова. У првом се наиме говори о радничким надзорницима, а у другом о самим радницима. По источњачком обичају, писиц о свему на широко говори.

² У знак велике жалости.

фанову и Ахбору сину Михејеву и Сафану канцелару и Асаји слуги (министру) цареву, говорећи: 13. Идите и упитајте Јахвеа за мене и за народ и за сву Јудеју¹ ради речи ове књиге што се нашла; јер је велик гнев Јахвеов, који се распалио на нас за то што оци наши не слушаше речи ове књиге, да чине све онако како нам је написано.

14. И отиде Хилкија свештеник и Ахикам и Ахбор и Сафан и Асаја к пророчици Хулди жени Салума, сина Тикве сина Кархасова, ризничара; а она становаше у другом крају Јерусалима; и говорише с њом. 15. А она им рече: овако вели Јахве Бог Израиљев: "кажите човеку који вас је послао к мени: 16. Овако вели Јахве: ево пустићу зло на ово место и становнике његове, све како вели књига коју је прочитао цар Јудин, 17. зато што ме оставише и кадише другим боговима, да би ме гњевили свим делима руку својих, и гњев се мој распалио на ово место и неће се угасити. 18. А цару Јудину, који вас шаље да упитате Јахвеа, овако му реците: овако вели Јахве Бог Израиљев за речи које си чуо. 19. Што је омекнуло срце твоје, и понизио си се пред Јахвеом кад си чуо шта сам рекао за ово место и за становнике његове да ће бити пустош и проклетиња, и што си раздро хаљине своје и плакао преда мном, за то и ја услиших тебе, вели Јахве² 20. Зато ево, ја ћу те прибрати к оцима твојим и на миру ћеш бити прибран у гроб свој и очи твоје неће видети ни једнога зла које ћу пустити на ово место". И поновише то цару.

¹ Šanda (Die Bücher der Könige стр. 334) мисли да је „ive'al kol-Jehuda(h)“ сувишно и ради тога уметак. Но и ако би се под „ha'am“ могло разумети становништво, неразумљиво би било код једнога владара, да пита за судбину своју и свога народа, а не и за своју државу, Свакако се мора очекивати и питање за земљу, државу, и зато горње место нипошто није сувишно, него управо на своме месту.

² Не може се прихватити тврдња Benzingera (о. 191) да овај стих (19), „својим опширним описивањем, у колико је цар послушао речи Господње, квари целу поенту изреке“ и за то да је неоригиналан. Опширно излагање и понављање догађаја спада у стил пророка. Овде је пророчица требала образложити зашто се цару прориче миран свршетак. Да је то „bešalom“ (на миру), „Randglosse“ (Šanda о. 336) јер се противи насилној смрти царевој (23, 29), не може бити, јер када би било записано? Свакако не иза погибије царева.

23. ГЛАВА

1. А цар посла тада, те се к њему скупише све старешине Јудине и јерусалимске.

2. И отиде цар у дом Јахвеов и с њим сви људи јудејски и становници јерусалимски те свештеници, пророци и сав народ, мало и велико, и прочита им све речи књиге заветне, која се је нашла у дому Јахвеову. 3. И цар стојећи на ступу¹ учини завет пред Јахвеом, да ће ићи за Јахвеом, и његове заповести држати, и његове прописе, и уредбе његове, свим срцем и свом душом, вршећи речи тога завета што су написане у тој књизи... И сав народ приста уз завет.

4. Тада заповеди цар великом свештенику Хилкији и другим свештеницима и чуварима прага, да изнесу из храма Јахвеова све предмете (посуде) што су били начињени Баалу и Ашери и свој војсци небеској, и спали их изван Јерусалима у пољу Кидронском а пепео њихов однесе у Бет'ел (Ветиљ). 5. А жречеве (идолске) које су поставили цареви Јудини да каде по висинама у градовима Јудиним и око Јерусалима, одстри, а и оне који су кадили Баалу, сунцу (Шамашу), месецу и планетама и свој војсци небеској. 6. И даде изнети Ашеру из дома Јахвеова изван Јерусалима к потоку Кидрону и спали је на потоку Кидрону и смрви је у прах, и просу њен прах по гробљу простачком. 7. И поруши куће блудница што су биле у дому Јахвеовом, у којима су жене ткале ткање за Ашеру. 8. И нареди да дођу сви свештеници из градова Јудиних, и онечисти (оскврну) висине где су кадили свештеници од Ге'ве до Бе'ершаб'е (Вирсавије), и поруши висине се'ирима (демона у јарчијем облику), а што беху на уласку врата Исуса (Јехошуе) заповедника градског, на лево уз врата градска. 9. Али свештеници висина нису узлазили к олтару Јахвеовом у Јерусалиму, него су јели делове („бесквасни хлеб“) међу браћом својом. 10. Оскврну и Тофет што беше у долини синова Еномових (Хинома), да неби нико више проводио сина својега или кћер своју кроз ватру Молоху. 11. И уклони коње, које бијаху поставили цареви Јудини Шамашу (сунцу) при уласку у дом Јахвеов уз ћелију Нетан-Мелеха евнуха (дворанина), који су били у Парвару, а Шамашова (сунчева) кола

¹ Ступ ('Amid) је узвишено место у храму на коме је цар стајао, као у нашим црквама столац за краља или патријарха.

сажеже огњем. 12. И жртвенике на крову горње одаје Ахазове, што су их направили цареви Јудини, те жртвенике што их беше начинио Манасија у оба предворја дома Јахвеова, поруши цар и даде их однети оданде, а прах њихов просу у поток Кидрон. 13. И висине спрам Јерусалима, с десне стране гори Маслинској, које је саградио Соломон цар Израилски, Астарту гнусоби Сидонаца, и Камосу гнусоби Моаваца, и Милкому гнусоби синова Амонових, цар онечисти. 14. И сажеже Масебе, а Ашере исече и њихова места напуни људским костима.

15. А исто тако и жртвеник што је био у Бет'елу (Ветиљу), висину коју је начинио Јеровоам син Наватов, који на грех наведе Израил, и тај жртвеник и висину поруши, и спаливши висину претвори је у прах, а Ашери спали. 16. И окренувши се Јосија спази гробове, који беху онде на гори и посла те извади кости из гробова и спали их на жртвенику те га тако онечисти, по речи Јахвеовој што је каза човек Божји, који је прорекао те ствари (догађаје). 17. И рече: „какав је оно споменик што га видим“? А грађани му одговорише: „то је гроб човека Божјег, који дође из Јудеје и унапред каза за те ствари што си их извршио на жртвенику бет'елском (ветиљском)*, 18. на то он рекне: „пустите га у миру, нико да му не покреће костију“. Тако се сачуваше његове кости с костима пророка, који је био дошао из Самарије. 19. И све зграде висина, које су биле по градовима самаријским, а што су их направили цареви Израилеви да гњеве (Господа), одстри Јосија, и учини с њима све онако како је учинио у Ветиљу. 20. А све свештенике висина, који су тамо били уз жртвенике покла, и сажеже на њима кости људске, па се онда врати у Јерусалим.

21. Иза тога заповеди цар свему народу следеће: „празнујте пасху Јахвеу Богу својему, како је написано у овој заветној књизи. 22. Јер се така пасха није славила од времена судија, који судише Израилу, за све време царева Израилевих и царева Јудиних, 23. него (тек) у осамнаестој години цара Јосије празновала се је та пасха Јахвеу у Јерусалиму.

24. А и заклињаче духова и врачаре и Терафиме (кућне богове) и идоле и све гнусобе, што су се виђале у земљи

Јудиној и у Јерусалиму, истреби Јосија, да испуни речи закона, што су написане у књизи, коју је нашао Хилкија свештеник у дому Јахвеовом.

25. И не беше прије њега такога цара као он, који би се Јахвеу обратио свим срцем својим и свом душом својом и свом снагом својом, сасвим по закону Мојсијеву, и иза њега не устаде такав као он. 26. Али се Јахве не поврати од жестине великога гнева свога, којом се распалио гнев његов на Јуду, за сво дражење, којим га је дражио Манасија, 27. па рече Јахве: „и Јуду ћу одбацити од себе, као што сам одбацио Израиљ и одбацићу овај град, који сам одабрао, Јерусалим, и дом, за који сам рекао, ту ће бити моје име. 28“. А остала дела Јосијина и све што је учинио, није ли то записано у дневнику царева Јудиних.

20. У његово време изиђе фараон Неко, цар мисирски, к цару асирском (у помоћ)¹, к реци Еуфрату, а цар Јосија изиђе против њега, но овај га убије чим га је видео, у Мегиду, 30. и слуге његове одведу га колима мртва из Мегиди и доведу у Јерусалим и сахране у његовом гробу. А народ узе Јоахаза сина Јосијина и миропомаже га и зацари место оца његова. 31. Двадесет и три године беше Јоахазу када се зацари и царова три месеца у Јерусалиму. Матери му беше име Хамутала, кћи Јеремије из Ливне. 32. Он је чинио оно што је зло пред Јахвеом сасвим како су чинили његови оци.

33. А фараон Неко, окује га у Ривли у земљи Хаматској, да не царује (више) у Јерусалиму и навали данак на земљу, сто таланата сребра и таланат злата, 34. а царем постави фараон Неко Елијакима сина Јосијина место Јосије, оца његова, и предеде му име Јоаким (Јехојаким), а Јоахаза узе и одведе у Мисир, који тамо и умре.

(Наставиће се)

¹ Предлог „al“ читам као „el“.